

Beszélgetés dr. Kápolnai Ivánnal

A Mezőkövesdről induló, kiváló adottságú kisdíák eljutott a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol 1948-ban szerzett jogi diplomájával az akkor éppen átalakulóban levő Statisztikai Hivatalban csak 1950-ig maradhatott. Mégis, élete során visszatért a lehetőség, hogy ebben az intézményben teljesíthesse ki adottságait és innen menjen nyugdíjba. Pályája „kerülőútjain” szerzett tapasztalatait is képes volt utólag hasznosítani, sőt a látszólagos pályaejtések életútja gazdagításává váltak.

Kápolnai Iván napjainkban is korát meghazudtoló erővel és szorgalommal dolgozik mind a statisztikai, mind a tudománytörténeti határterületeken.

Sokat írtál Mezőkövesdről, kedves szülővárosodról. Kérlek, beszélj a gyermekkorodról, a családotról és az indulásról!

1925 júniusában születtem Matyóföld fővárosában Mezőkövesden. Anyai nagyapám vásárokra járó kereskedő volt, akkoriban gyolcsos tótoknak hívták azokat a kereskedőket, akik a vásárokat járva árulták a jó minőségű gyolcsokat, textileket. 1893-ban magyarosította a nevét Kápolnán lakó atyai nagyapám Bencsuráról Kápolnaira. Nyolc dédszülőm közül hét szláv nevű volt, így elmondhatom, hogy nagyobb részét szlovák származású vagyok és őseim az 1800-as évek vége körül magyarosodtak el vagy váltak „hungarus”-sá (anyai nagyapám haláláig a Csehszlovákiában kiadott „Slovak” című újságot olvasta). Apám az 1920-as években fűszerkereskedő volt, de az 1929–1933-as világválság időszaka alatt tönkrement. Ezt követően apósával járta lovaskocsival a vásárokat, árulta a különböző méterárukat.

Mezőkövesden végeztem az elemi iskolát, négy osztály után felvételt nyertem a helyi gimnáziumba. A nem városi települések közül Mezőkövesd az elsők között volt, ahol a tehetséges falusi gyermekek továbbtanulásának megkönnyítése érdekében 1911-ben gimnázium létesült, hogy a középosztály fokozatosan felfrissüljön népi elemekkel. A gimnáziumi ta-

nulmányaimat mindvégig kitűnő eredménnyel végeztem. Eredetileg tanár szerettem volna lenni, de családom lebeszélte erről a pályáról, mondván, hogy inkább valami jobban fizető állást biztosító tanulmányokat végezzek. Így kerültem 1943-ban a pesti egyetem jogi és államtudományi karára. Kollégiumban laktam. A jogi előadások mellett szívesebben hallgattam a bölcsészkar előadásait: a filozófia professzor *Korniss Gyulát*, az irodalomtudós *Horváth Jánost* vagy a történész *Szekfü Gyulát*. A történeti, irodalmi és nyelvészeti érdeklődésem már kora kamaszkorom óta megvolt, így elhatároztam, hogy a jog mellett a bölcsészkarra is beiratkozom. A háború utáni viszonyok azonban nem kedveztek ennek az elképzelésnek. Apám állás nélkül maradt, és szüleimnek három kisebb testvéremről kellett gondoskodniuk, így otthon kellett maradnom.

A jogi tanulmányaimat ún. „mezei jogász”-ként, mai szóval mondva levelező úton fejeztem be és 1948-ban kaptam kézhez a diplomámat. Kiemelkedő vizsgaeredményeim alapján *Laky Dezső* professzor ajánlására kerültem a KSH-ba. *Elekes Dezsőtől*, az akkori elnöktől kaptam néhány feladatot, többek között a népesedési helyzetről, a földosztás problémájáról kellett tanulmányokat írnom. Később, 1949-ben a megváltozott politikai helyzet miatt a kinevezett új elnök, *Péter (Pikler) György* új munkatársakat hozott magával, a

régieket eltávolította, így nekem is mennem kellett.

Ezek szerint igen rövid hivatali pályafutásod egyelőre véget ért?

Igen. 1949-ben próbáltam iparvállalatoknál statisztikusként elhelyezkedni, de csak 1950-ben sikerült munkahelyet találnom a Gránit Csiszolókorong és Kőedénygyárnál, ahol főleg statisztikai és tervekészítési munkát végeztem. 1963-tól a Finomkerámia-ipari Országos Vállalatnál, majd az Építésgazdasági és Szervezési Intézetnél dolgoztam, az utóbbinál tudományos munkatársként. Közben, hogy szellemileg is lefoglaljam magam – megfogadva *Németh László* tanácsát, csináljunk „gályarabságból laboratóriumot” –, nyelveket kezdtem tanulni, német, francia és orosz nyelvből szereztem felsőfokú nyelvvizsgát. Természetesen ebben az időszakban is foglalkoztam statisztikai kérdésekkel, például cikkeim jelentek meg az Iparstatisztikai Értesítőben a selejt számbavételéről és más módszertani kérdésekről; 1967-ben a *Statisztikai Szemlében* többek között megjelent az „Arany János és a statisztika” című írásom (lásd: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1967&szam=10&old=74&lap=13). Az 1950-es években kapcsolatban voltam *Kovacsics József* professzorral, aki támogatta Mezőkövesddel kapcsolatos helytörténeti munkásságomat.

1972-ben lehetőségem nyílt, hogy visszatérjek a KSH-ba. Nem vállaltam ugyan a nyelvvizsgáimnak köszönhetően a nemzetközi osztály felajánlott vezetését, de mint gazdasági tanácsadót érdekes, kedvemnek való munkával bíztak meg: külföldi statisztikai hivatalok szervezetéről és működéséről kellett egy kiadványsorozatot összeállítani. A lengyel, az osztrák, a jugoszláv és a holland kiadvány meg is jelent. Részben ehhez csatlakozott az ökonometriai modellekre alapozott holland

gazdasági tervezésről készített kismonográfia, hiszen a „holland tervezés atyja”, *Tinbergen*, az első Nobel-díjas közgazdász a KSH keretei között kezdte a gazdasági ciklusok elemzését, melyből kifejlődtek a matematikai statisztikai tervezési módszerek.

Ezt követően – ha jól tudom – számodra megfelelő helyre, a KSH könyvtárába kerültél.

Régen ismertük egymást *Dányi Dezsővel*, a könyvtár igazgatójával, aki már korábban, 1963-ban felvetette – látván szakirodalmi munkásságomat –, hogy ha van kedvem a könyvtárban dolgozni tudományos munkakörben, akkor bármikor szívesen lát. Ez később sikerült, s a könyvtár tájékoztatási részlegébe kerültem. Ez a munka igazán kedvemre való volt, az ismeretek átadása, megosztása másokkal. Azt szoktam mondani, hogy a megosztott, átadott tudás igazán az én birtokom, mert ha én jól át tudom adni az ismeretanyagot, azzal elmélyül az én tudásom is. A tájékoztatási osztály vezetőjeként új alapokra helyeztem a kölcsönzés nyilvántartási rendszerét. Működésem alatt megindultak a raktarak állományrevíziójának a munkálatai is. A statisztikai adatközlő kiadványokról időszakonként közreadott tájékoztató kötetek csak a nyilvános forgalomba került KSH-kiadványokat tartalmazták. Hiányoztak belőlük a más szervek által kiadott (igazgatási, vállalati stb.) adatgyűjtemények. Pedig mint országos hatáskörű statisztikai szakkönyvtárnak ezekről is tájékoztatni kellene. Vezetésem alatt évenként ezekre is kitértünk, a későbbiekben azonban ez megszűnt. Még kevésbé lehetett tájékozódni a hivatalos, szolgálati használatra szánt, kutatási célokra szolgáló kiadványokról. Az 1980-as évek elején az *Ipargazdaság* című folyóiratban a KSH 1949 után megjelent iparstatisztikai kiadványairól tájékoztattam az olvasókat és megemlítettem, hogy a

nyilvános forgalmú adatgyűjteményeken kívül vannak közlésre felhasználható és csak a kutatók számára hozzáférhető (hivatalos, szolgálati) kiadványok is. Ez utóbbi miatt kritika is ért a KSH akkori vezetése részéről. A KSH Könyvtárban, a kissé terhes osztályvezetői megbízatásom megszűnte után tudományos főmunkatársként dolgoztam tovább. A könyvtári feladataim mellett már ebben az időben számos statisztikortörténeti kérdéssel foglalkoztam. Dányi Dezső nyugdíjba vonulása után a megváltozott könyvtári légkörben nem kívántam tovább dolgozni és 1983-ban egészségi állapotom miatt nyugdíjazásomat kértem. Azóta nyugdíjasként folytattam kutatásaimat, publikációs tevékenységemet. Jót tett a megszerzett szabadság, hiszen publikációs tevékenységem kétharmada a nyugdíjazást követő évekre esett.

Mikor kötelezted el magad a történeti statisztika mellett?

Ez korán bekövetkezett, hiszen már egyetemi éveim alatt is sokat olvastam történeti tárgyú műveket. Fokozatosan alakult ki bennem, hogy kvantitatívvá kell tenni a történet-, ezen belül a helytörténetírást. Ehhez a szemlélethez való hozzájutást nagyban segítette, hogy megismerkedtem a Magyarországon kevésbé ismert Jean Fourastié francia társadalomtudós műveivel. Nagyon megragadott engem e nagy tudós megállapítása, hogy a közgazdaságtan kutató laboratóriuma a történelem. Fourastié egyebek közt több évszázad árstatisztikai adatait gyűjtötte össze, és ezekkel az adatokkal prognosztizálni tudta a jelenkorban bekövetkező közgazdasági eseményeket. Munkám során én is igyekeztem e módszer szerint dolgozni, és segítséget kívántam nyújtani a helytörténészeknek, hogy használják és dolgozzák fel a statisztikai adatokat is munkájukban. Összeállítottam egy forráskatalógust mindazokból a

kiadványokból a hivatalos statisztikai szolgálat előtti időkből is, amelyek számszerű adatokat tartalmaznak településenkénti részletezésben a mezőgazdasággal kapcsolatban. Részletesen ismertettem a kiadványok tartalmát, kimutattam, hogy felhasználásukkal hány számszerű adattal gazdagodhat egy-egy helytörténeti munka. Az összeállítás megjelent a Történeti Statisztikai Füzetek sorozatában, és az olvasóterem szabadpolcos kézikönyvtárában az egyik legjobban elhasznált – mert a legtöbbször kézbe vett – kiadvány lett.

Beszélgünk a helytörténeti munkásságodról, különösen szülővárosoddal, Mezőkövesddel kapcsolatos kutatásaidról, valamint némi kényszerűségből folytatott ipartörténeti vizsgálódásaidról.

Szülővárosom Mezőkövesd népességtörténetével foglalkozó első tanulmányom – Kovacsics József: A történeti statisztika forrásai cím alatt szerkesztett könyvének indíttatására – a Történeti Statisztikai Közlemények 1958. évi 1–2. számában jelent meg. Dézsmajegyzékek és a XVII. század második felében, a török uralom alatt vezetett egyházi anyakönyvek bejegyzéseire támaszkodva közlöm, hogy a (részben eltérő összetételű) népesség nagysága a török uralom után közel hasonló volt, mint másfél évszázaddal korábban. Ez szemben állt a helytörténeti irodalomban elterjedt megállapítással, miszerint a mezőváros az 1596. évi mezőkeresztesi csata után csaknem egy évszázadon át lakatlan volt. Egy másik tanulmányban kimutatom, hogy a jelentős részben református nemesek által lakott szomszédos mezőváros, Mezőkeresztes lélekszáma a XVIII. század végén csak 25-30 százalékkal volt kisebb, mint Mezőkövesdé, a XX. században pedig, a gyorsan szaporodó katolikus Mezőkövesd lélekszáma több mint négyszerese lett Keresztesének.

Mezőkövesd város 1976-ban megjelent történeti és néprajzi monográfiája „Történeti statisztikai vizsgálódások” című több mint félszáz oldalas fejezetében foglalkozom a gazdasági, szociális, egészségügyi és kulturális viszonyokkal is, az 1998. évi tanulmánykötetben pedig folytatom a népesség – mozgás, vallás és etnikai összetétel, gazdasági aktivitás és foglalkozási tagolódás szerinti – alakulásának vizsgálatát, kitérve az igazgatási és szervezeti viszonyokra és néhány más jelentős szempontra is.

A KSH Levéltárának kiadásában, 2002-ben „Mezőkövesd és környéke” címmel közel 900 oldalon megjelent két kötet, mintegy két tucatnyi település népességi, gazdasági-társadalmi, lakás- és kulturális viszonyait tekintve a 20. század végéig jóval több mint 10 ezer számszerű statisztikai adat felhasználásával: összefoglaló leírást ad a mintegy 700 négyzetkilométernyi térségről és minden egyes településéről, kiegészítve táblázatos adattárakkal és szemléltető ábrákkal.

Ehhez csatlakoznak egyes község- és várostörténeti monográfiákban (Cserépfalu, Halmaj, Marcaltó, Szeged, Miskolc) megjelent népességi és/vagy egyéb fejezetek, azonkívül időszaki kiadványokban (például Matyóföld) található szociografikus írások, melyek a fejlődésben élenjáró vagy éppenséggel lemaradó településekről adnak számszerű adatokra támaszkodó képet.

Szeged várostörténetének 1848 és 1919 közötti korszakát bemutató 3. kötetben, túlnyomórészt statisztikai kiadványokban megjelent adatok nyomán, ismertetem a közép- és nagyipar, a kereskedelmi élet alakulását ágazatonként, a hitelügyi forgalmat pedig fontosabb üzletágak és jelentősebb bankok, takarékpénztárak szerinti részletezésben. Miskolc város pénz- és hiteléletének ismertetéséhez már nagyobb mértékben volt szükség levéltári és cégbírói kutatásra, mert nem törvényhatósági jogú város volt, s így adatai

nem jelentek meg nyomtatott statisztikai kiadványokban.

A gazdaságtörténet körébe tartozik a budapesti Zsolnay gyár és a Gránitgyár 75, illetve 50 évének a megírása. Ehhez a gyáripari éves statisztikai beszámoló jelentéseken kívül nagy szükség volt levél- és irattári kutatásra, valamint még élő személyes kútfők tájékoztatására is.

A szakirodalomból látom, hogy szívesen foglalkoztál neves statisztikusok életével és munkásságával.

Nagyobb részt már nyugdíjas koromban, a KSH dolgozóinak lapjában, a *Grafikonban*, az „Eleink” rovatban megemlékeztem egy-egy nagy magyar statisztikusról, születésének vagy halálának kerek számú jubileuma alkalmából. Születésének 300. évfordulóján elsőként *Bél Mátyást* mutattam be, kiemelve monumentális latin nyelvű, kézirat, megyénkénti honismereti művét, amely mindmáig magyar nyelven csak részben került kiadásra. Megemlékeztem többek között *Barsy Gyuláról*, akinek sokoldalú tevékenysége ugyancsak megragadott. Örömmel állítottam össze ezeket a kis portrékat, többek között *Vargha Gyuláról*, *Kőrösi Józsefről*, *Szél (Saile) Tivadarról* és más neves statisztikusról.

Térjünk rá nagy felfedezésedre, Móricz Miklósról és a róla szóló tanulmányaidra, amelyek egyikét a közelmúltban a Statisztikai Szemle is közölte. (Lásd: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2008/2008_02/2008_02_165.pdf)

Legrészletesebben Móricz Zsigmond testvéröccsének, Móricz Miklósnak életét és sokoldalú tevékenységét dolgoztam fel. Nyomtatásban megjelent írásain kívül kutattam különböző könyvtárakban, múzeumokban elhelyezett hagyatékát, benne kézirat, tanulmányait és különböző írásait, terveit, levelezését stb.

Igen sokoldalú egyéniség volt, de önmagát időskorában is elsősorban statisztikusnak tartotta. Ő szerkesztette több mint 10 éven át a (világon valószínűleg máig egyedülálló) statisztikai napilapot, a *Statisztikai Tudósítót* (rövidített nevén a STUD-ot). Az első világháború után Romániának ítélt erdélyi városban szerkesztette a Brassói Hírlapot. Irodalomkutató tudósként megírta Zsigmond bátyja életének és kiterjedt munkásságának egy részét. Volt saját nyomdája és számos technikai újítása, melyek a gazdaságosságon kívül többek között a nyomdászat és művészet közötti összhang megteremtését igyekeztek előmozdítani. Elméleti jellegű filozofikus, vallásügyi írásokon kívül mint nagyon is gyakorlatias gazdaság- és társadalomkutató a legégetőbb társadalmi és emberi problémákkal foglalkozott folyóirat- és újságcikkekben. 1948 után a legszegényebb, szinte nyomorúságos viszonyok között élt és dolgozott 1966-ban bekövetkezett haláláig.

Mindezt megpróbáltam összefoglalni egy monografikus munkában: bemutatva életének főbb szakaszait, és áttekintve jelentősebb publikációit tematikus csoportosításban. Ez talán elősegíti, hogy Móricz Miklós alakja bekerüljön a 20. századi magyar művelődéstörténet arcképcsarnokába, és esetleg felkelti az érdeklődést munkássága további kutatása és értékelése iránt.

Ahogy látom egész munkás életed a statisztika vonzásában telt el. Össze tudnád foglalni ennek lényegét?

Aktív kereső életem 35 évének csak jó harmadát töltöttem a hivatalos statisztikai intézmény keretei között, de 1948. évi munkába lépésem óta eltelt hat évtized szorosan összekapcsolódott a statisztikával. Munkaköri és egyéb feladataim túlnyomó része számokhoz kötődött. Tanulmányaim, dolgozataim jelentős része statisztikai forrásokból származott, legtöbbjük tartalmaz számszerű adatokat, kivéve

a könyvrecenziókat vagy egyéb ismertetéseket, megemlékezéseket és egyes témájú írásokat. A statisztikai és egyéb számszerű adatok felhasználását igyekeztem minél szélesebb területre kiterjeszteni. Így mindenek előtt a hely- és várostörténeti munkákban, melyek többnyire levéltári forrásokra és/vagy személyes kútfőkre, emlékekre szoktak támaszkodni. Én a levéltári forrásokban is elsősorban a számszerű adatokat igyekeztem megragadni, nem pedig az események, történések leírását. Törekedtem az elmúlt korok jelenségeit, népességi, társadalmi-gazdasági folyamatait számszerűsíteni, mérni, illetve mérhetővé, időben és területileg összehasonlíthatóvá tenni. Ebbéli törekvéseim bizonyos fokú elismerésének fogtam fel, és jó érzéssel töltött el egyszer egyik nagyra becsült tanáromnak, *Lukács Gáspárnak* az a kijelentése írásaimról, hogy nem is gondolta, „mi mindent ki lehet hozni a számokból”.

Ugyanakkor közgazdasági jellegű munkáimban, ahol szinte természetes a számszerű adatok felhasználása, törekedtem minél hosszabb időszakra visszatekinteni, longitudinális vizsgálatokat végezni abban a meggyőződésben, hogy a mai jelenségeket jobban megérthetjük és megismerhetjük történeti összefüggésükben, a jövőt pedig csak a múlt alapos ismeretében prognosztizálhatjuk.

Mindez magyarázza, hogy történeti vizsgálódásaimban a kevésbé használt forrástípusokra (dézsmajegyzékek, egyházlátogatási jegyzőkönyvek és egyházi sematizmusok stb.) támaszkodtam, a múltban nem eléggé kihasznált vagy elfelejtett összeírásokra, publikációkra. Tematikailag eléggé változatos munkáimhoz igénybe vettem a hazai adatközlő általános és ágazati, szakstatisztikai kiadványok nagy többségét, a területi statisztikaiak közül elsősorban a borsodi szülőföld és azzal határos Abaúj, Zemplén és Heves megyéiket. Közgazdasági jellegű – köztük nagyszámú nemzetközi összehasonlítási és világgpiaci tájékoz-

tató – írásaim nélkülözhetetlen forrásai a külföldi statisztikai kiadványok voltak. Könyvtári tapasztalatból (is) tudom, hogy a kutatók legtöbbször a fontosabb nemzetközi szervezeteknek (ENSZ, OECD, WHO stb.) a legismertebb világnyelveken hozzáférhető kiadványaihoz szoktak fordulni. A három nagy európai nyelvcsalád fontosabb nyelveire is kiterjedő ismereteim és bizonyos fokú nyelvi tájékozódó készség birtokában el tudok többé-kevésbé igazodni a különböző nemzeti statisztikai kiadványok anyagában is, és mindig törekedtem arra, hogy elsősorban a szomszédos közép- és kelet-európai – köztük az egykori szocialista – országok viszonyairól tájékozódjam, és nyújtsak minél részletesebb tájékoztatást.

Jelenleg mivel foglalkozol, hogyan telnek nyugdíjas napjaid?

A statisztikus polihisztor Móricz Miklós értékeinek a felismerése és feldolgozása közben kaptam a megtisztelő kérést az orvosprofesszor *Papp Zoltántól*: foglalkozzam az „anyák megmentője”-ként tisztelt *Semmelweis Ignác* munkásságával, akit a különböző klinikai statisztikai adatok összehasonlító elemzése erősített meg az oly sok anya halálát követelő gyermekágyi láz okának fölfedezésében és terápiájában. A magyarországi orvostudomány kezdeteinek és a szülészet-nőgyógyászat XIX. századi történetének kutatása után következett az újabb megbízás: a készülő szülészet-nőgyógyászati egyetemi tankönyv első, törté-

neti fejezetének a megírása, a szülészet-nőgyógyász hivatás kialakulása és története a legrégebb időktől napjainkig. Korom miatt azonban nagyobb munkát – különösen számomra idegen területen – már nem vállaltam.

Összefoglaltam szülőföldi jó barátom, a költő, drámaíró és szerkesztő *Kiss Gyula* széles körű észak-magyarországi honismereti munkásságát, amely a Magyar Comenius Társaság Kutatócsoportjának kiadványában jelent meg 2007-ben mintegy 40 oldalon. Megemlékeztem a 2006. évi Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Évkönyvben *Samu János* költő, műfordító, irodalomtörténész, a „kácsi remete” születésének 100. évfordulójáról, aki belső emigrációba vonult 1948-ban a szép fekvésű bükk faluba. Megírtam egy angyalföldi templom történetét, amely erősen lerövidített formában fog előreláthatólag megjelenni a Katolikus Budapest című kötetben. Legutolsó írásom a pannóniai (savariai) születésű Szent Márton tiszteletének emlékeit tárja fel a Kárpát-medencében. (Ennek megjelenéséről még nem kaptam értesítést.)

A továbbiakban esetleg rövid írásokkal adok még hírt magamról, inkább családom körében és olvasással kívánom eltölteni életem még hátralevő idejét.

Köszönöm a beszélgetést, jó egészséget kívánok!

Dr. Lakatos Miklós,

a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője

E-mail: miklos.lakatos@ksh.hu

Hírek, események

Jutalom. Közszolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján 2010. április és május hónapokban jubileumi jutalomban részesültek 25

éves szolgálatért: *Mike Sándorné*, KSH Szege-di Igazgatóság; *Székely Gáborné*, Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály; *Szalay*